

Luther és Kálvin gazdaságfelfogása

Rövid tanulmányomban a két nagy reformátor gazdasággal kapcsolatos legfontosabb tanításait veszem szemügyre.

A hivatás

Luthernál a munka hivatásként jelenik meg. Jól mutatja mindezt Weber elemzése, „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme” című munkájában. A gondolatmenet a német nyelvben még inkább tetten érhető. Maga az új fogalomhasználat a Szentírás fordításához kötődik! A lutheri bibliafordítás használta először e szót (die Beruf) a mai értelemben, majd hamarosan felvette azt az összes protestáns nemzet „világi nyelvébe”. (A lutheri fordítás előtt a hivatás kifejezés a mai értelemben („világi” értelemben) egyetlen nyelvben sem fordult elő!)

A német „die Beruf” (munka) kifejezés magában hordozza a „rufen”-t, illetve a „Berufung”-ot (elhivatottság, elhívás) is. Azaz, a munkáját végző ember Istentől kapott elhívását, a tőle kapott hivatását tölti be, és nem csupán a „munkáját” végzi, napi nyolc órában. Így válik a munka hivatássá és válik Istent dicsőítő és őt szolgáló cselekvéssé, „szent” magatartássá, etikai, vallásos és erkölcsi dimenziót adva neki.¹

A munkának és az imádságnak természetesen meg volt a szerepe a korábbi római katolikus tradícióban is, a reformációval azonban új szint és komolyabb vallási-etikai dimenziót kapott a hivatás. Mit jelentett az új felfogásban mindez? Elsősorban azt, hogy Isten előtt minden hivatás egyenlő és egyaránt kedves. Luther szembehelyezkedett azzal a korabeli felfogással, miszerint csak a papi (egyházi) munka „szent”. Sőt például a szerzetesi életformát kimondottan elvetette. Nem a világtól elzártan kell élni, hanem a világban, a kapott hivatást gyakorolva – hangoztatta Luther.

¹ Kálvin esetében hasonló a helyzet: CHADWICK, Owen: A reformáció. Osiris kiadó. Budapest. 2003. 175. oldal. A szüntelen munkálkodó ember Istent dicsőíti.

„Konzervatív” gazdaságfelfogás

Felfogása némiképp „konzervatív”. „Konzervatív” egyrészt abban az értelemben, hogy az egyént a kapott hivatásához „köti”. (Az ember akkor jár el helyesen, ha megmarad abban a hivatásban, amelyben elhivatott.) Ez a fajta látásmód nem igazán ad teret a társadalmi mobilitásnak. (Igaz ez többé-kevésbé Kálvinra is.)

De „konzervatív” a felfogása abban az értelemben is, hogy alapvetően a földművelést tartja „igazi” hivatásnak. A kereskedelmet ezzel ellentétben kevésbé tartja jónak. (Ezt elsősorban az e területhez kötődő visszaélések miatt tanítja.) „Luther – a teremtéstörténet utáni korszakra irányítva figyelmét – elsősorban a gazdálkodó (földműves és állattenyésztő) életet tartotta kívánatosnak, és úgy vélte, hogy Isten áldása az, ami gazdagságot ad az ember számára.”² Azaz, nem a – számára egyfajta ügyeskedésnek tűnő – pénzzel történő „trükközés”.

A kamat kérdése

Végül szólni kell a reformátor kamattal, uzsorával, banki tevékenységgel kapcsolatos nézeteiről is. Luther az uzsorakamatot teljes egészében elvetette. Ezzel kapcsolatban a talán leghíresebb mondata – amelyet a Fuggerekkal kapcsolatban mondott – így hangzik: „Nem lehet igazságos és Istennek tetsző, ha valaki egyetlen emberi élet alatt oly sok és oly királyi javakat hord össze egy rakásra.”

² SEGESVÁRY, Lajos: Az egyháztörténelem alapvonalai. Városi Nyomda. Debrecen. 1936. 145 és 146 oldalak. „Valóban, ezzel kapcsolatban a Fuggereknek és a velük hasonlószerű társaságoknak is zabolát kellene tenni a szájukra. Hogyan is lehetne isteni és jogos dolog, hogy egy ember élete alatt annyi fejedelmi kincs gyűljön egy rakásra? Nem értek a számításához. De azt fel nem foghatom, hogyan lehet száz forinttal egy esztendő alatt húszat, sőt egy forinttal egy másikat szerezni; és ezt mind nem a földművelésből vagy a baromtenyésztésből, mert a vagyon nem emberi elmésségnek, hanem Isten áldásának eredménye. Ezt a világ bölcseire bízom. Én, mint teológus, nem ostromozhatok itt mást, mint a gonosz, botránkoztató külső színt, amelyről Szent Pál mondja: „Őrizkedjétek minden gonosz külső színtől (Pál első levele a Theszalonikaiakhoz 5. rész, 22. vers).” LUTHER, Márton: A német nemzet keresztyén nemességéhez a keresztyénség állapotának megjavítása ügyében. In: LUTHER, Márton: A római pápaságról. Aeternitas Kiadó. 148. oldal.

Miként azt Luther példái mutatják, a „pénzkölcsönzéssel” foglalkozó bankárcsaládok óriási kamatra adtak pénzeket, ellehetetlenítve ezzel a „törlesztőket”. Luther a kamatszedést elvileg éppúgy, mint a középkori egyház, bűnös uzsorának bélyegzi, és a pénz steril voltát tanítja („nummus nummum non parit”). A mérsékelt kamatot azonban bizonyos esetekben elfogadhatónak tartja, különösen is a felmerülő kár megtérítése esetében.

Kálvin gazdaságfelfogása

A fentebb röviden bemutatott lutheri nézetekhez hasonlóan – ugyanazt a tematikát követve – érdemes Kálvin vonatkozó nézeteit is röviden szemügyre venni.

A hivatás

Kálvin társadalmi, politikai, gazdasági nézetei – a német reformátoréhoz hasonlóan – mélyen teológiai felismeréseiben gyökereznek. Igaz ez a hivatás gondolatának esetében is.

Luther a hivatás fogalmát már a Római levél magyarázatakor kiterjeszti minden emberi tevékenységre, s ezzel megszüntet minden minőségi különbségtételt a munka tekintetében: a hivatás fogalmát a hivatalra, tisztségre, megbízásra és végső soron minden emberi tevékenységre (munkára) vonatkoztatja. Kálvin osztja e fenti nézetet: a világi hivatás nála is felértékelődik. E mellett ráadásul a hivatás további teológiai tartalmat nyer Kálvinnál: a világi hivatásgyakorlás a genfi reformátornál a hit megélésének és megtartásának egyik formája lesz.³

³ FAZAKAS, Sándor: Kálvin szociáletikájának időszerűsége. In: FAZAKAS, Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és hatásáról, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.

„Vállalkozó szellemű” gazdaságfelfogás

Kálvin – illetve a kálvinizmus – gazdaságfelfogása eltért Luther „konzervatívként” jellemzett gazdaságfelfogásától. Kálvin az ipart és a kereskedelmet helyeselte, a hivatás rendes formáinak tekintette azokat, amelyben megmaradva, „hívásunkat” betöltve Istennek engedelmességek, „ha sorsunkkal megelégedve csak tisztességes törvényes haszonra törekszünk, ha nem kívánunk igaztalan úton meggazdagodni, s ha nem igyekszünk felebarátunkat vagyonából kiforgatni azért, hogy a miénket növeljük”.⁴

Mivel nincsen olyan „hitvány” feladat, amely ne lehetne értékes Isten szemében, a kereskedelmi tevékenység is elfogadott Kálvin számára – Luther az e területen megmutató visszafordulások miatt tartotta többre és kívánatosabbnak a földművelést.

Kálvin – miként azt majd lentebb láthatjuk – a pénz kamatos „gyümölcsötztetését” is megengedhetőnek tartotta. A 17. századi kálvinizmus pedig – az ún. puritanizmus – a szakadatlan vagyonszerzést – amelynek gyümölcsét nem lehet felélni, hanem azt újabb, másokat szolgáló vállalkozásokba kell befektetni – pedig Isten és a felebarát szolgálatának tekintette.

A kamat

A középkori katolikus egyház a pénz steril voltát tanította: a pénz „szaporodása” természetellenes. Kálvin ezzel a felfogással nem értett egyet. Teológiai oldalról a kamatszedés tilalmának bibliai (ószövetségi) hivatkozásait vonja kritika alá. Emberi (lelki) oldalról pedig hangsúlyozza: nem önmagában a kamat az, ami elfogadhatatlan, hanem a kamatszedéssel együtt járó kapzsiság és zsarnokság az, ami a keresztény lelkiülettel összeegyeztethetetlen.

⁴ KÁLVIN, János: Tanítás a keresztény vallásra. 92. oldal

Kálvin nézeteinek megfogalmazásakor és értékelésekor szem előtt kell tartanunk azt is, hogy e gondolatok Genf városában születnek meg. A „kapitalizálódó” Genf Kálvin politikai nézetei mellett a gazdaságról alkotott felfogását is befolyásolták.⁵

Ha a föld, a termelői eszköz, az áru vagy éppen a ház, amelyet az ember bérbe ad nyereséget hozhat, érthetetlen, miért kellene ugyanezt a pénztől elvitatni? Kálvin arra a következtetésre jut, hogy a hitelnek számos formája elfogadható: pl. amikor valaki egy rászoruló számára ad hitelt, kamatmentesen, de akár akkor is, ha valaki egy gyümölcsöző vállalkozáshoz nyújt anyagi eszközöket; ez utóbbi esetben az is természetes, ha a hasznot hozó vállalkozás gyümölcséből részesedni akar a hitelező (akár csak a bérbe adott föld esetében).⁶

Lényeges ugyanakkor, hogy Kálvin a hitelezést nem engedi „szabadjára”. A méltányosság és a szeretet törvényét szem előtt tartva a hitelezéssel kapcsolatban különböző szabályokat állított fel a reformátor. Ezek közül a legfontosabbak: nem szabad kamatot szedni a súlyos anyagi helyzetben lévőkötől, a hitelezők a privát hasznuk mellett legyenek figyelemmel a köz javára is, tilos átlépni azt a mértéket, amelyet az adott ország törvényei megengednek (ez utóbbi általában 4-6 százalék között mozgott a korabeli Európában).

Kálvin a korabeli viszonyokat reálisan felmérve, a korábbi bibliaértelmezést és az ókori nézeteket „felülírva” erős ösztönzést adott a gazdaság fejlődésének a kamattal kapcsolatos újszerű nézeteivel, még inkább azonban – Lutherhoz hasonlóan – a hivatás-etika hangsúlyozásával.

Írta: Dr. Birkás Antal, PhD

⁵ Kálvin saját korának és városának gazdasági életére tekintettel elemzi a hitel mibenlétét és annak funkcióját.

⁶ OROSZ, István: Kamat és uzsora a 15-16. századi Európában. In: GORUN, Gheorge – HERMÁN, János: JEAN CALVIN 500. Nagyvárad. Partium Kiadó. 2010. 97-98 oldalak.